

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ І ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИКЛАДАЧА СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН ПРОФЕСІЙНО- ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Постановка проблеми. Питання неперервного підвищення кваліфікації та розвитку педагогічної майстерності викладачів професійно-технічних навчальних закладів в сучасних умовах реформування професійної освіти в Україні набуває особливої актуальності. С. Сисоєва зазначає що нині потрібен педагог, «готовність якого до професійної діяльності визначається не тільки системою спеціальних знань, професійних дій і соціальних відносин, а й сформованістю та зрілістю професійно значущих якостей, відповідною кваліфікацією, що виявляється в здатності до прогнозування цілей і результату педагогічного впливу, побудови індивідуальних траєкторій розвитку учнів, прийняття самостійного рішення тощо» [1, с. 124].

Процеси, що нині відбуваються в суспільстві, в освіті привели до появи розриву, відставання між інформаційно-інноваційними перетвореннями та рівнем використання наукових і технологічних досягнень в освітньому процесі, потребою у забезпеченні безперервного розвитку професіоналізму педагогічних працівників закладів професійно-технічної освіти та відсутністю систематичної післядипломної освіти та підвищення їх фахової майстерності.

Аналіз наявних досліджень. Проблемам професійної підготовки викладачів в Україні присвячені численні публікації. Науковці досліджують педагогічні умови розвитку професіоналізму викладача професійних закладів освіти (Р. Гуревич, Л. Крамущенко, І. Кривонос, О. Мирошник, В. Семиченко, Н. Тарасевич), його педагогічної майстерності (Є. Барбіна, І. Зязюн, Н. Кузьміна, П. Лузан, Н. Ничкало, В. Семиченко, Н. Тарасевич, В. Теслюк, Л. Шовкун), педагогічної техніки (В. Мидинкану, Ю. Турчанінова), творчості (Н. Вишнякова, Н. Гузій, М. Лазарєв, С. Сисоєва, В. Радкевич), педагогічної

компетентності (В. Адольф, Ю. Варданян, М. Кадемія, А. Коломієць, В. Уманець) та ін.

Мета статті – проаналізувати поняття «професіоналізм» та «педагогічна майстерність», визначити структуру професіоналізму та окреслити сутність педагогічної майстерності викладача спеціальних дисциплін професійно-технічного навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В останні десятиліття в педагогічній теорії та практиці з'явилося багато термінів і понять, пов'язаних із інноваційними процесами в освіті й суспільному житті. До них повною мірою можна віднести й поняття «професіоналізм викладача» та «педагогічна майстерність викладача».

На думку дослідників проблем акмеології (К. Абульханова, В. Асєєва та ін.) професіоналізм «доцільно вважати якісною характеристикою суб'єкта діяльності, що відображає високу професійну кваліфікацію і компетентність, різноманітні ефективні професійні навички і вміння володіння сучасними алгоритмами і способами розв'язання професійних завдань, що дає змогу діяти з високою продуктивністю» [2, с. 34].

А. Малихін професіоналізм викладача розглядає як «сукупність психофізіологічних, психічних, особистісних змін, що відбуваються в людині в процесі оволодіння професійними знаннями, та довготривалої діяльності за фахом, що забезпечують якісно новий рівень вирішення складних професійних завдань» [3, с. 86].

Б. Дьяченко, узагальнюючи думки багатьох науковців вважає, що «Професіоналізм учителя – це психолого-педагогічний феномен, який ґрунтується на педагогічній культурі й професійній самосвідомості, що являє собою складну діалектичну взаємодію педагогічного мислення, педагогічних здібностей, професійних знань і умінь, індивідуально-особистісних характеристик учителя, які виявляються в його духовності, інтелігентності, гуманізмі й реалізуються в творчій педагогічній діяльності» [4, с. 48].

У сучасних дослідженнях зустрічається думка, що професіоналізм визначається поєднанням особистісних професійно значущих якостей викладача

з його педагогічною культурою і майстерністю (Р. Гуревич, І. Зязюн, Н. Ничкало, О. Плахотник).

Професія викладача спеціальних дисциплін професійно-технічного навчального закладу (ПТНЗ) відноситься до складної групи професій, що функціонують водночас у двох різнорідних системах: «людина-людина», «людина-техніка» та їх модифікаціях. Викладач спеціальних дисциплін ПТНЗ, окрім підготовленості до педагогічної діяльності, повинен володіти спеціальними знаннями, здійснювати навчальну, виробничо-технологічну, виховну, організаційно-управлінську, методичну та дослідницьку діяльність із професійної підготовки учнів у системі професійно-технічної освіти.

У процесі педагогічної діяльності йому необхідно не тільки організувати і управляти діяльністю учнів, але також проектувати і контролювати своє професійне самовиховання і самоосвіту, а саме: вивчати передовий педагогічний досвід, творчо застосовувати і розвивати його; постійно стежити за новинками педагогічної, методичної, психологічної та професійно значущої літератури, проходити курси підвищення кваліфікації. Він також повинен постійно прагнути вивчати і опанувати інноваційними педагогічними, інформаційно-комунікаційними технологіями, щоб бути професійно конкурентоспроможною особистістю, яка орієнтована на високу якість результату своєї праці. Оскільки, науково-технічний прогрес і пов'язане з цим використання можливостей інноваційних технологій у процесі професійної підготовки приводить не тільки до зміни організаційних форм і методів навчання, але і до виникнення нових методів навчання.

У зв'язку з цим загальна структура самого поняття професіоналізму викладача спеціальних дисциплін ПТНЗ також ускладнюється, включає в себе нові важливі складові (професійно-педагогічна компетентність, педагогічна майстерність, педагогічна фасилітація, загальна і професійна культура, моральні принципи і переконання, володіння фаховим знаннями), що взаємопов'язані і визначають основні вимоги до викладача, виступаючи орієнтиром у його підготовці та саморозвитку.

Як одну з визначальних характеристик професіоналізму викладача, багато зарубіжних дослідників особливо підкреслюють сформованість його педагогічної майстерності. Так, на думку французького вченого Р. Бурдонкля, «діяльність викладача більше нагадує імпровізацію в постійно мінливих обставинах, ніж проходження педагогічним правилам і алгоритмам. Іншими словами, ми маємо справу скоріше з майстром, ніж з інженером» [5, с. 103].

На нашу думку невід'ємним компонентом структури професіоналізму викладача спеціальних дисциплін ПТНЗ є педагогічна майстерність, що значною мірою визначає рівень професійно-педагогічної компетентності та можливість успішного здійснення викладацької діяльності.

Поняття «педагогічна майстерність» досить багатогранне й широко висвітлене багатьма науковцями, проте, як наукова категорія ще не одержало статусу загальноживаного. Одним із перших системне уявлення про педагогічну майстерність як обов'язковий елемент професійної компетентності вчителів і як самостійну навчальну дисципліну в педагогічному ВНЗ сформулював і ввів у практику підготовки фахівців І. Зязюн [6]. Багато його ідей цілком можна застосувати й до сутності педагогічної майстерності викладача спеціальних дисциплін ПТНЗ, оскільки вони включають наявність професійного підходу та вміння ефективно вирішувати найрізноманітніші педагогічні завдання.

Загалом, у педагогічній літературі, це поняття найбільш повно і ґрунтовно розкрито стосовно до шкільного вчителя і до викладача вищого педагогічного навчального закладу, хоча і тут все ще відсутнє єдине розуміння. Нині існують різні підходи до визначення сутності та змісту поняття педагогічної майстерності:

– «базується на високому професійному рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді. Необхідними умовами педагогічної майстерності є гуманістична позиція педагога і професійно значущі особистісні риси та якості» (С. Гончаренко);

– «це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі (І. Зязюн);

– вища, творча «активність учителя, що виявляється в доцільному використанні методів і засобів педагогічного взаємовпливу в кожній конкретній ситуації навчання й виховання» (І. Зязюн та ін.);

– «це вияв найвищої форми активності особистості вчителя у професійній діяльності. Вона базується на гуманізмі й розкривається в доцільному використанні методів, засобів і механізмів взаємодії педагога та учня у кожній конкретній ситуації навчання, виховання» (Н. Ничкало);

– «інтегративна характеристика професійних і особистісних якостей, сукупність знань, умінь, навичок і досвіду в системі педагогічної діяльності, що досить динамічно змінюється (М. Солдатенко);

– «найвищий рівень педагогічної діяльності ..., що виявляється в тому, що за відведений час педагог досягає оптимальних результатів» (Н. Кузьміна і Н. Кухарев);

– «синтез наукових знань, умінь і навичок методичного мистецтва і особистісних якостей педагога» (А. Щербаков).

У низці досліджень педагогічна майстерність розуміється як: діяльність педагога на рівні зразків і еталонів, відпрацьованих на практиці й описаних у методичних розробках і рекомендаціях; високий рівень педагогічної кваліфікації, що проявляється в майстерності спілкування й орієнтований на гарантований педагогічний результат; функціонуюча система знань, умінь, навичок, психічних процесів, особистісних характеристик, що забезпечує виконання завдань навчання й виховання; вираження особистості педагога, його можливостей, і здібностей самостійно, творчо, кваліфіковано займатися педагогічною діяльністю тощо.

Вагомим є судження В. Дебесса і Г. Міларт, які вважають, що «зі статусу викладача може слідувати набір його рольових функцій: транслятор знань, вихователь, посередник, фасилітатор групової діяльності, дружній порадник, інформатор, захисник норм, актор, поліцейський ... Перевага будь-якої з них

обумовлюється інституційно і одночасно культурологічно, співвіднесення з певними культурними моделями особистісних і професійних установок викладача значною мірою визначає вибір, інтерпретацію і особисте ставлення до ролі викладача» [7, с. 51].

На нашу думку, сутність педагогічної майстерності викладача спеціальних дисциплін ПТНЗ виявляється в особистості педагога (він має величезне бажання викладати і спілкуватися з учнями), його творчій ініціативі; високому рівні професійної підготовки з конкретної галузі знань (дисципліни) та споріднених дисциплін; доцільному використанні методів, засобів, форм і технологій навчання і виховання, готовності до професійного зростання, соціальної та професійної мобільності, безперервної освіти протягом усього життя. Але не менш важливими є його особистісні характеристики – доброзичливість, щирість, відкритість, справедливість, вміння будувати взаємовідносини з учнями.

У якому співвідношенні перебувають професіоналізм і педагогічна майстерність викладача спеціальних дисциплін ПТНЗ? Свого часу вичерпну відповідь на це питання дав А. Макаренко. Відкидаючи твердження про зумовленість педагогічної майстерності вродженими особливостями, задатками, він показав її обумовленість рівнем професіоналізму. Педагогічна майстерність, заснована на вмінні, на кваліфікації, на його думку, це знання виховного процесу, вміння його побудувати, привести в дію.

Низка вчених вважає, що поняття «майстерність» і «професіоналізм» є близькими, але не тотожними, тому що для досягнення майстерності необхідно мати індивідуально-типологічні особливості, затребувані в певній галузі діяльності; науковці також зазначають, що в основі педагогічної майстерності лежить високий рівень професіоналізму діяльності й особистості. А. Деркач та А. Ісаєв співвіднесли ознаки майстерності й професіоналізму й запропонували систему показників професіоналізму діяльності: «висока ефективність діяльності; високий рівень кваліфікації й професійної компетентності; оптимальна інтенсивність і напруженість праці; висока точність і надійність діяльності; висока організованість; низька опосередкованість; креативність;

можливість розвитку суб'єкта праці як особистості; спрямованість на досягнення соціально-значимих цілей» [8].

Ми вважаємо, що педагогічна майстерність викладача спеціальних дисциплін ПТНЗ тісно взаємопов'язана з його професіоналізмом, є результатом професійного становлення та характеризується не стільки обсягом психолого-педагогічних, виробничо-технологічних, організаційно-управлінських та ін. знань, умінь і навичок, скільки мистецтвом створення та розв'язання професійних завдань, способом розуміння ситуацій професійно-педагогічної практики та майбутньої професійної діяльності учнів.

Розглядаючи питання формування і розвитку професіоналізму та педагогічної майстерності викладачів спецдисциплін ПТНЗ, на основі вивчення літератури та власного педагогічного досвіду, визначено, що окрім традиційних форм методичної роботи, може бути організовано та впроваджено низку інноваційних, наприклад:

- проблемно-ситуаційне навчання (використання реальних, життєвих педагогічних ситуацій або спеціально змодельованих ситуацій);
- активно-ігрові методи;
- комплексно-рефлексивне навчання, що проводилося з педагогами-початківцями у формі мікрогрупового навчання у вигляді спільної роботи з розробки цілого комплексу видів діяльності – планування, розробки уроків, позакласної роботи з предмету, проведення виховних заходів та ін.);
- навчання у формі практикуму з вивчення навчальної документації;
- науково-практичні конференції;
- проблемні семінари, круглі столи, диспути;
- фестивалі методичних ідей, виставки;
- психолого-педагогічні семінари;
- презентації педагогічних новинок;
- педагогічні читання;
- творчі лабораторії;
- випуск педагогічних та методичних бюлетенів;
- предметно-методичні тижні;

- творчі звіти;
- майстер-класи;
- творчі педагогічні майстерні;
- школи фахової майстерності тощо.

Крім групових форм методичної роботи в ПТНЗ практикується орієнтація педагогів на індивідуальне підвищення професійної майстерності:

- вивчення документів і матеріалів за спеціальним напрямом;
- аналіз власної діяльності;
- робота над методичною проблемою;
- відвідання уроків і позаурочних заходів.

Отже, можна зробити висновок, що колективи професійно-технічних навчальних закладів мають багатий арсенал форм підвищення професіоналізму та педагогічної майстерності викладачів. Найбільш актуальними і ефективними, на нашу думку, саме для викладачів спеціальних дисциплін, є школи фахової майстерності та майстер-класи з використання інноваційних методів та технологій навчання.

Висновки. Викладач-Майстер повинен блискуче знати не тільки свою і суміжні дисципліни, викликати в учнів інтерес до майбутньої професії, займатися дослідницькою роботою, вивчати і застосовувати нові методики і технології, вміти працювати з методичною літературою. Він ніколи не зупиняється у самовдосконаленні, підвищенні своєї кваліфікації, бере участь у різних професійних конкурсах, завжди радий поділитися своїм педагогічним досвідом із колегами. Тільки при величезній працездатності, самовіддачі, терпінні та постійному поповненні професійних знань викладач спеціальних дисциплін ПТНЗ може стати Професіоналом і Майстром.

До подальших наукових досліджень ми відносимо вивчення особливостей формування і розвитку професіоналізму та педагогічної майстерності викладача спеціальних дисциплін професійно-технічного навчального закладу. Оскільки оволодіти педагогічною майстерністю може кожен викладач за умови цілеспрямованої роботи над собою. Вона формується на основі практичного досвіду. Але не будь-який досвід стає джерелом професійної майстерності.

Таким джерелом є тільки діяльність, осмислена з погляду її сутності, цілей і технологій.

Література

1. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості : підруч. для студ. вищ. пед. навч. закл. / С. О. Сисоєва. — К. : Міленіум, 2006. — 346 с.
2. Акмеологический словарь ; под общ. ред. А.А. Деркача. — М. : РАГС, 2006. — 161 с.
3. Малихін А. Деякі аспекти вдосконалення професійно-педагогічної підготовки майбутнього викладача трудового навчання / А. Малихін // Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць ; за заг. ред. проф. В. І. Сипченка.— Слов'янськ : СДПУ, 2008. — [вип. ХLI]. — С. 84-89.
4. Дьяченко Б. Развитие профессионализма молодого учителя в системе послыдипломной освіти : дис. ...канд. пед. наук. / Б. Дьяченко. — К., 2000. — 209 с.
5. Bourdoncle R. La professionnalisation des enseignants: les limites d'un myth / Bourdoncle R. // Revue Francaise de pedagogie. — 1993. — № 105. — P. 100-110.
6. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність / І. А. Зязюн // Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В.Г. Кремень. — К., 2008. — С. 641-644.
7. Debesse V. Traite des sciences pedagogiques / Debesse V., Milaret G. — Raris, 1974. — 89 p.
8. Деркач А. А. Педагогическое мастерство тренера / А. А. Деркач, А. А. Исаев. — М., 1981. — 376 с.

Анотація. У статті проаналізовано поняття «професіоналізм» та «педагогічна майстерність» викладача. Визначено, що педагогічна майстерність викладача спеціальних дисциплін професійно-технічних навчальних закладів тісно взаємопов'язана з його професіоналізмом, є результатом професійного становлення та характеризується не стільки обсягом психолого-педагогічних, виробничо-технологічних, організаційно-управлінських, виховних, методичних, спеціальних та ін. знань, умінь і навичок, скільки мистецтвом створення та розв'язання професійних завдань, способом розуміння професійно-педагогічних ситуацій та майбутньої професійної діяльності учнів.

Ключові слова: професіоналізм, педагогічна майстерність, викладач спеціальних дисциплін, професійно-технічний навчальний заклад.

Аннотация. В статье проанализированы понятия «профессионализм» и «педагогическое мастерство» преподавателя. Определено, что педагогическое мастерство преподавателя специальных дисциплин профессионально-технических учебных заведений тесно взаимосвязано с его профессионализмом, является результатом профессионального становления и характеризуется не столько объемом психолого-педагогических, производственно-технологических, организационно-управленческих, воспитательных, методических, специальных и др. знаний, умений и навыков, сколько искусством создания и решения профессиональных задач, способом понимания профессионально-педагогических ситуаций и будущей профессиональной деятельности учащихся.

Ключевые слова: профессионализм, педагогическое мастерство, преподаватель специальных дисциплин, профессионально-техническое учебное заведение.

Annotation. The paper analyzes the concept of «professionalism» and «pedagogical skills» teacher. Determined that the pedagogical skills of teacher of special subjects of vocational education is closely linked with its professionalism, the result of professional development and is characterized not so much the volume of psycho-educational, industrial and technological, organizational, administrative, educational, methodical, specialized knowledge, skills and skills as the art of creating and solving professional tasks, professional way of understanding and teaching situations and future careers of students.

Key words: professionalism, teaching skills, the teacher of special subjects, vocational and technical schools.